

Стварэнне адзінай тэматычнай прасторы на ўроках беларускай мовы ў 5 класе

Н. Д. Смарцэлава,
настаўнік беларускай мовы і літаратуры вышэйшай катэгорыі
гімназіі № 1 г. Жлобіна

Працуючы над матывацыяй школьнікаў да вучэбнай дзейнасці, кожны настаўнік шукае свае спосабы ўзаемадзеяння з вучнямі. Было заўважана, што ўрок беларускай мовы, пабудаваны ў межах адной тэматычнай прасторы, станоўча ўплывае на матывацыю вучняў, садзейнічае іх актыўнаму ўключэнню ў вучэбную дзейнасць, а шматразовы паўтор лексічнага матэрыялу спрыяе яго надзейнаму замацаванню ў памяці дзіцяці.

У сваёй педагагічнай практыцы выкарыстоўваю розныя шляхі стварэння адзінай тэматычнай прасторы, пачынаю рабіць гэта з урокаў беларускай мовы ў 5 класе.

Самым эфектыўным шляхам, на маю думку, з'яўляецца работа са слоўнікавымі словамі, якія і фарміруюць тэматычную прастору ўрока. Так, на ўроку па тэме **«Галоўнае і залежнае словы ў словазлучэнні»** прадугледжана работа са слоўнікавым словам «шакалад».

Вывучэнне новага матэрыялу на ўроку адбываецца з дапамогай верша «Ласун» Таццяны Мушынскай:

*У сям'і расце сыноч,
Вельмі мілы пестуноч.
Мама гляне... Ох, дакор!
Бо капрызіць наш Ягор!*

*«Не хачу я есці суп
З вермішэлі або круп!
Мама, лепей на абед
Шакаладны дай рулет!*

*... Шакаладу, мармеладу
Ты купі, я буду рады!
І цукеркі, і пячэнне –
Гэта проста аб'ядзенне!»*

Адказаўшы на пытанні пра сістэму харчавання Ягора, вучні выпісваюць выдзеленыя словазлучэнні, па якіх разглядаюцца паняцці «галоўнае слова» і «залежнае слова», графічна паказваюць сувязь паміж галоўным і залежным словамі ў словазлучэнні. Адбываецца гэта праз апору на тэкст правіла падручніка.

Пачынаючы работу са слоўнікавым словам, прапаноўваю прадоўжыць рад аднакаранёвых слоў: шакалад, шакаладны... Звычайна вучні называюць слова «шакаладка». Прааналізаваўшы арфаграмы, вучні ствараюць свае словазлучэнні з трыма аднакаранёвымі словамі. Калі заўважаю зацікаўленасць дзяцей, прапаноўваю ім зрабіць прагноз: што можа абазначаць яшчэ адно слова з гэтай тэматычнай групы – «шакалацье». Падштурховаю іх праз гульню «Холадна – гарача» да ўсведамлення таго, што шакалацье – гэта майстар па стварэнні шакаладу і вырабаў з яго.

Выконваючы практыкаванне 130, вучні замяняюць словазлучэнні сінанімічнымі, у тым ліку замест «цукеркі з шакаладу» запісваюць «шакаладныя цукеркі». Тут варта звярнуць увагу на назвы шакаладных цукерак айчыннай вытворчасці. Звычайна я паказваю цукерку «Знічка», тлумачу значэнне гэтага слова (знічка – зорка, якая падае), пасля вучні называюць іншыя цукеркі. Вучні прыходзяць да высновы, што ў нашай краіне ёсць шмат кандытарскіх фабрык, на якіх робяць цукеркі і іншыя вырабы з шакаладу. Падводзячы вынікі ўрока, на карце Беларусі мы адзначаем прадпрыемствы, якія працуюць з шакаладам – ствараем «салодкую» карту Беларусі:

- 1) Гомельская вобласць: «Спартак», «Чырвоны мазыранін»;
- 2) Брэсцкая вобласць: «Ідэал»;
- 3) Мінская вобласць: «Камунарка», «Шакаладава», «Слодыч», «Іўкон», «Міхаэла»;
- 4) Віцебская вобласць: «Віцьба»;
- 5) Магілёўская вобласць: «Чырвоны харчавік».

«Салодкая» атмасфера ўрока на гэтым не заканчваецца: наступны ўрок звычайна пачынаецца з дэгустацыі прынесеных вучнямі цукерак.

Стварэнню адзінай тэматычнай прасторы садзейнічае інтэграцыя вучэбных прадметаў «Беларуская мова» і «Беларуская літаратура». Вывучэнне тэм «Сказы з аднароднымі членамі» і «Знакі прыпынку ў сказах з аднароднымі членамі» па беларускай мове супадае з разглядам **казкі Андрэя Федарэнкі «Падслуханая казка»** на ўроках беларускай літаратуры. Таму магчыма на адным з урокаў мовы (ці нават на двух) стварыць тэматычную прастору, звязаную з гэтай літаратурнай казкай.

Цікавасць вучняў у гэтым навучальным годзе выклікала работа з тэкстам пра дзяцінства Андрэя Федарэнкі, пабудаваным па яго ўспамінах:

(1)Наша вёска Бярозаўка ў Мазырскім раёне ўся была акружана лесам. (2)Ён пачынаўся адразу за агародамі. (3)Я практычна жыву ў лесе і доўгі час не ўяўляў, як у лес можна ехаць на веласіпедзе ці на машыне. (4)У лес я пачаў хадзіць гадоў з трох-чатырох. (5)Мяне вадзілі туды, паказвалі розныя грыбы бабуля, маці, старэйшы брат, сябры.

(6)Лясы ў нас вялізныя. (7)Таму ў нас «грыбам» лічыўся толькі белы. (8)Белыя грыбы мелі розныя назвы: параслёвік, бярозавік, верасовік, мучковік, каласавік, «жоўты» або баршчавік, паддубовік і інш.

(9)Я не быў рэкардсменам па зборы грыбоў. (10)У мае абавязкі ўваходзіла набраць кожную раніцу 50-60 штук белых, а потым я марудна хадзіў па лесе, слухаў птушак, глядзеў на неба і марыў, марыў.

(11)Дома маці варыла булён з маладых белых ці з першых сыраежак, запраўлены смажаным салам і цыбуляй. (12)За гэту страву я аддаў бы зараз усю рэшту жыцця...

Пасля абмеркавання фактаў з дзяцінства Андрэя Федарэнкі і вытокаў яго творчасці вучні атрымліваюць заданне да тэксту: выпісаць у слупок нумары сказаў з аднароднымі членамі сказа. Пасля насупраць нумароў будуюцца схемы аднародных членаў.

Як вынік да тэксту вучням прапаноўваецца скласці сказ з аднароднымі выказнікамі па наступнай мадэлі:

Андрэй Федарэнка ... і ..., таму ён ведае і любіць прыроду.

Для работы з тэкстам казкі неабходна веданне вучнямі назваў кветак, перакладу гэтых назваў на рускую мову і таго, як яны выглядаюць. Таму на ўроку можна стварыць візуалізаваны беларуска-рускі слоўнік «Кветкі». Ствараецца ён наступным чынам: да беларускага слова падбіраюцца адпаведнае рускае і ілюстрацыя з ліку прапанаваных. Выглядае слоўнік «Кветкі» так:

	дзьмухавец	одуванчик
	лотаць	калужница
	смолка	смолка

	валошка	василёк
	вяргіня	георгина
	астра	астра
	ружа	роза
	званочак	КОЛОКОЛЬЧИК
	ландыш	ландыш
	цЮЛЬПАН	ТЮЛЬПАН
	півоня	пион
	рамонак	ромашка
	незабудка	незабудка
	сон-трава	сон-трава
	маргарытка	маргаритка

Інфармацыя слоўніка выкарыстоўваецца вучнямі пры стварэнні сказаў з абагульняльнымі словамі. Прывядзём прыклад такога задання.

Запішыце сказы, уставіўшы на месцы пропуску назвы кветак. Пастаўце ў сказах патрэбныя знакі прыпынку:

1. У бабуліным кветніку растуць прыгожыя садовыя кветкі і ... і ... і ... і ... і
2. Па дарозе ў лес можна было ўбачыць розныя лугавыя кветкі
3. Прыгожы букет быў складзены з розных кветак і
4. На карціне былі мае любімыя кветкі ... і ... і
5. Луг здаваўся дываном ад рознакаляровых кветак ... ды ... ды ... ды

Матываваным вучням можна прапанаваць для стварэння сказаў з абагульняльнымі словамі наступныя схемы, якія трэба дапоўніць уласнымі прыкладамі:

А)

півоні	?	?
астры	садовыя кветкі	?
вяргіні	?	?

Б)

?	рамонкі	дзьмухаўцы
?	лугавыя кветкі	званочки
?	?	?

В)

		
	букет	?
?	?	

Для стварэння адзінай тэматычнай прасторы на ўроках беларускай мовы ў пятым класе перспектыўным з'яўляецца выкарыстанне інтэграцыі з вучэбнымі прадметамі «Чалавек і свет», «Сусветная гісторыя», «Мастацтва», «Асновы бяспекі жыццядзейнасці». Пры рабоце са слоўнікавымі словамі ў другім паўгоддзі варта звярнуць увагу на магчымасці стварэння адзінай

тэматычнай прасторы праз словы «інтэр'ер», «лабірынт», «спартсмен», «талент», «шэдэўр» і інш.

ЛІТАРАТУРА

1. **Мушынская, Т. М.** Вожыкі ў футбол гуляюць: вершы, аповяданні, казкі: для дзяцей мал. шк. узросту / Т. Мушынская. – Мінск: Літаратура і искусство, 2008. – 136 с.

2. **Твой лес, твая зямля, твая рэчка.** Як калісь збіралі грыбы, успамінае пісьменнік Андрэй Федарэнка [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://m.nn.by/articles/256151/>. – Дата доступу: 02.11.2020.